

Strategic Assessment of the Role of Coastal Areas and Maritime Transport Routes in Enhancing Iran's Economic-Defense Security: A Case Study of the Maritime Development Plan

Ali Jafari^{1✉} | Abbas Chegini² | Ahmad Tashakiri Por³

1.*Corresponding author, PhD candidate, Supreme National Defense University, Iran. Email: Alijafari.jafari65@gmail.com

2. Assistant Professor, Supreme National Defense University, Iran. Email: ababbas848@gmail.com

3. PhD candidate, Supreme National Defense University, Iran. Email: ahmad92tashakoripor@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received

2025/05/26

Received in

revised form

2025/09/16

Accepted

2026/02/12

Published online

Keywords:

Economic-defense security, Maritime Development Plan, Policy Solutions, Maritime Transport, Strategic Planning.

Objective: This research aims to explain appropriate and strategic strategies for strengthening the economic-defense security of Iran's coasts and maritime transport routes.

Methodology: This study is applied in terms of its objective and descriptive-analytical in terms of its nature and method. Additionally, to conduct the final data analysis and extract the four dimensions of the SWOT framework, semi-structured interviews were carried out with university professors and experts in the field of maritime transport. Data analysis was performed by integrating theoretical findings with the results obtained from the expert panel.

Findings: If the Islamic Republic of Iran can transform the relevant strategic development policies related to a maritime-focused economy into specific, actionable, and implementable operational measures through a comprehensive and strategic planning approach—such as improving port infrastructure, strengthening the maritime fleet, and expanding commercial and maritime transport activities—then these actions could contribute to strengthening the country's economic security.

Conclusion: The results of this research emphasize that the strategic and balanced use of Iran's maritime and coastal resources and capacities can lead to sustainable economic growth, enhancement of defense security, and an increased regional and global role for the country.

Cite this article Jafari, Ali . Chegini Abbas, Tashakiri Por Ahmad , (2026). A theoretical

Strategic Assessment of the Role of Coastal Areas and Maritime Transport Routes in Enhancing Iran's Economic-Defense Security: A Case Study of the Maritime Development Plan, 6 (21), 143-169

DOI: [10.22034/jdHCM.2026.2055867.1179](https://doi.org/10.22034/jdHCM.2026.2055867.1179)

Publisher: AJA Imam Ali Military University

ارزیابی راهبردی نقش سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی در تقویت امنیت اقتصادی – دفاعی ایران: مطالعه موردی سند توسعه دریا محور

علی جعفری[✉]، عباس چگینی، احمد تشکری پور

۱- نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، ایران. رایانامه: Alijafari.jafari65@gmail.com

۲- استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، ایران. رایانامه: ababbas848@gmail.com

۳- دانشجوی دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، ایران. رایانامه: ahmad92tashakoripor@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:	زمینه و هدف: این پژوهش با هدف تبیین راهبردهای مناسب و راهبردی در تقویت امنیت اقتصادی – دفاعی سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی ایران انجام شده است.
مقاله پژوهشی:	روش پژوهش: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی به شمار می آید. ابزار اصلی گردآوری داده ها، مطالعات کتابخانه ای و بررسی اسناد بوده و همچنین به منظور تحلیل نهایی داده ها و استخراج ابعاد چهارگانه ای SWOT، از مصاحبه های نیمه ساختاریافته با اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه حمل و نقل دریایی استفاده شده است.
تاریخ دریافت:	۱۴۰۴/۰۷/۱۸
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۴/۰۹/۱۷
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۴/۱۲/۱۹
تاریخ انتشار:	۱۴۰۵/۰۳/۲۶
کلیدواژه ها:	یافته ها: اگر جمهوری اسلامی ایران بتواند با استفاده از یک برنامه ریزی راهبردی و جامع، سیاست های کلی ابلاغی مرتبط با توسعه دریا محور را به اقدامات و راه کنش های عملیاتی مشخص و قابل اجرا تبدیل کند که شامل بهبود زیرساخت های بندری، تقویت ناوگان دریایی و توسعه فعالیت های تجاری و حمل و نقل دریایی باشد، در نتیجه این اقدامات می تواند به تقویت امنیت اقتصادی کشور منجر شود
امنیت اقتصادی- دفاعی، توسعه دریا محور، راهکارهای سیاستی، حمل و نقل دریایی، برنامه ریزی راهبردی.	نتیجه گیری: نتایج این تحقیق تأکید می کند که استفاده راهبردی و متوازن از منابع و ظرفیت های دریایی و ساحلی ایران می تواند منجر به رشد اقتصادی پایدار، ارتقای امنیت دفاعی و افزایش نقش منطقه ای و جهانی کشور شود.

استناد: جعفری، علی؛ چگینی، عباس.، تشکری پور احمد، ارزیابی راهبردی نقش سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی در تقویت امنیت اقتصادی – دفاعی ایران: مطالعه موردی سند توسعه دریا محور، فصلنامه مدیریت سرمایه انسانی دفاعی، ۶ (۲۱)، ۱۶۹-۱۴۳

مقدمه

نقش راهبردی سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی در تقویت امنیت اقتصادی ایران چندوجهی است. بنادر جنوبی ایران، مانند بندرعباس و چابهار، برای ترانزیت کانتینری بسیار مهم هستند و به عنوان پایگاه های ترانزیتی راهبردی در منطقه عمل می کنند. این بنادر، بخش جدایی ناپذیری از استراتژی حمل و نقل دریایی ایران هستند که هدف آن، حداکثر کردن ترانزیت کانتینری با حداقل منابع و در نتیجه، ارتقای امنیت اقتصادی از طریق بهبود زیرساخت های حمل و نقل دریایی است (Yousefi, 2013: 22). موقعیت راهبردی ایران در سواحل خلیج فارس و دریای خزر فرصت های قابل توجهی برای تجارت دریایی فراهم می آورد که برای توسعه اقتصادی کشور بسیار مهم است. بخش حمل و نقل دریایی در ایران برای اقتصاد کشور حیاتی است، زیرا صادرات و واردات کالاها را تسهیل کرده و به رشد اقتصادی کمک می کند. با این حال، بخش حمل و نقل دریایی در ایران با چالش هایی از جمله آلودگی محیط زیست و نیاز به بهبود زیرساخت ها مواجه است. تحقیقات نشان می دهند که در حالی که حمل و نقل دریایی ضروری است، اما نسبت به حمل و نقل هوایی آلاینده تر می باشد که این موضوع نشان دهنده لزوم مدیریت بهتر محیط زیستی و توسعه زیرساخت ها به منظور افزایش بهره وری اقتصادی آن است (Taghvae, 2019: 90). حمل و نقل دریایی برای اقتصاد ایران ضروری است و مسیرهای کارآمدی را برای نفت خام و فرآورده های نفتی که برای ثبات و امنیت اقتصادی ملی حیاتی هستند، فراهم می کند. توسعه سیستم های حمل و نقل دریایی، از جمله نوسازی زیرساخت های بندری و بهینه سازی فرآیندهای حمل و نقل، با کاهش هزینه های لجستیک و تسهیل عملیات صادرات و واردات، از رشد اقتصادی ایران حمایت می کند (Yudhbir, 1999: 76). علاوه بر این، تحلیل راهبردی بنادر دریایی ایران بر اهمیت توسعه تأسیسات بندری و حمل و نقل دریایی برای افزایش تجارت ترانزیتی تأکید دارد. این توسعه برای افزایش سهم بنادر داخلی در تجارت بین المللی و در نتیجه تقویت امنیت اقتصادی ایران بسیار مهم است (Jafari, 2013: 8). بر این اساس، هدف این پژوهش بررسی و تحلیل نقش راهبردی سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی در تقویت امنیت اقتصادی ایران و شناسایی راهکارهای توسعه دریا محور کشور بر پایه الگوی تحلیل راهبردی SWOT است. این مطالعه می کوشد با بهره گیری از دیدگاه های اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه حمل و نقل دریایی، ضمن تبیین فرصت ها و تهدیدهای پیش روی ایران در این حوزه، چارچوبی علمی برای ارتقای امنیت اقتصادی از مسیر توسعه دریایی ارائه دهد.

بیان مسئله

ایران به عنوان کشوری با موقعیت ممتاز جغرافیایی، برخوردار از سواحل طولانی در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر، همواره از ظرفیت های دریایی خود در راستای تقویت امنیت اقتصادی و

دفاعی بهره برده است. سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی، نه تنها به عنوان شریان های حیاتی تجارت بین المللی عمل می کنند، بلکه نقشی اساسی در استقرار و توسعه زیر ساخت های نظامی و دفاعی کشور دارند. بر اساس سند توسعه دریا محور، توسعه پایدار نواحی ساحلی و استفاده بهینه از ظرفیت های دریایی، عاملی کلیدی در تقویت اقتصاد ملی و افزایش قدرت دفاعی کشور محسوب می شود. در بسیاری از کشورها، از جمله ایران، استقرار زیرساخت های دفاعی در سواحل، ضمن ایجاد بازدارندگی، زمینه ساز توسعه بندر- شهرها، افزایش رونق کسب و کارهای مرتبط با صنایع دریایی و شکل گیری زنجیره های تأمین تجاری و صنعتی شده است. علاوه بر این، اهمیت راهبردی مسیرهای حمل و نقل دریایی در تأمین امنیت انرژی و ارتباطات بین المللی، جایگاه ایران را به عنوان یک قدرت دریایی منطقه ای و بازیگری تأثیرگذار در معادلات ژئوپلیتیکی تثبیت کرده است. حمل و نقل دریایی نقش کلیدی در تجارت جهانی و زنجیره های تأمین بین المللی ایفا می کند و بخش جدایی ناپذیری از اقتصاد جهانی به شمار می رود که از طریق تأمین حمل و نقل کارآمد کالاها در مسافت های طولانی، به عملکرد اقتصادی جهانی کمک می کند. با توجه به اینکه سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی نقشی اساسی در تقویت امنیت اقتصادی از طریق تسهیل تجارت و رشد اقتصادی ایفا می کنند، ارزیابی راهبردی این مسیرها در تقویت امنیت اقتصادی - دفاعی ایران، به ویژه در چارچوب سند توسعه دریا محور، اهمیت ویژه ای می یابد. این اساس، هدف این پژوهش بررسی و تحلیل نقش راهبردی سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی در تقویت امنیت اقتصادی ایران و شناسایی راهکارهای توسعه دریا محور کشور بر پایه الگوی تحلیل راهبردی SWOT است. این مطالعه می کوشد با بهره گیری از دیدگاه های اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه حمل و نقل دریایی، ضمن تبیین فرصت ها و تهدیدهای پیش روی ایران در این حوزه، چارچوبی علمی برای ارتقای امنیت اقتصادی از مسیر توسعه دریایی ارائه دهد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

ارزیابی راهبردی

ارزیابی راهبردی به معنای بررسی سیستماتیک و تحلیلی راهبردها و سیاست ها برای دستیابی به اهداف کلان است. این ارزیابی معمولاً شامل شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت ها و تهدیدها (SWOT)، بررسی تأثیر سیاست ها بر امنیت اقتصادی و دفاعی، و تحلیل تطبیقی موقعیت داخلی و منطقه ای کشور است. در ادبیات مطالعات راهبردی، ارزیابی راهبردی به عنوان ابزار تصمیم گیری هوشمندانه و مدیریت منابع بهینه مطرح می شود و به سیاست گذاران کمک می کند تا هم اهداف اقتصادی و هم اهداف امنیتی را به طور همزمان تحقق بخشند (Bryson, 2018)؛ (Kaplan, 2009). در حوزه توسعه دریایی، ارزیابی راهبردی بر بهره برداری حداکثری از ظرفیت های سواحل، بنادر و مسیرهای حمل و نقل دریایی متمرکز است و امکان سنجش اثرات اقتصادی، دفاعی، زیست محیطی و اجتماعی سیاست ها را فراهم

می‌کند. استفاده از روش SWOT در این ارزیابی، با ترکیب تجربیات خبرگان، داده‌های کتابخانه‌ای و مصاحبه با اساتید و کارشناسان حوزه حمل‌ونقل دریایی، یک چارچوب تحلیلی جامع برای تعیین راهبردها و سیاست‌های توسعه دریا محور ایجاد می‌کند.

سند توسعه دریامحور

سند توسعه دریا محور، یک سند راهبردی ملی است که با هدف استفاده بهینه و متوازن از ظرفیت‌های دریایی و ساحلی کشور تهیه شده است. این سند به منظور تقویت اقتصاد ملی، افزایش امنیت دفاعی، توسعه حمل‌ونقل دریایی، ارتقای تجارت بین‌المللی و حفظ محیط‌زیست دریایی تدوین می‌شود. ویژگی‌های کلیدی سند توسعه دریا محور عبارتند از:

- چارچوب جامع توسعه‌ای: پوشش‌دهنده ابعاد اقتصادی، دفاعی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی فعالیت‌های دریایی.
- پهنه‌بندی سواحل و مناطق دریایی: مشخص کردن حوزه‌های فعالیت اقتصادی، صنعتی، گردشگری و زیست‌محیطی.
- هماهنگی نهادی و مدیریتی: ایجاد سازوکارهای هماهنگ میان نهادهای دولتی، خصوصی و جامعه محلی.
- استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای: تقویت تجارت ترانزیتی، جذب سرمایه‌گذاری و ارتقای جایگاه ایران در مسیرهای جهانی حمل‌ونقل دریایی.

به طور خلاصه، سند توسعه دریا محور یک راهبرد بلندمدت است که همزمان با تقویت امنیت اقتصادی و دفاعی، به توسعه پایدار و ارتقای جایگاه ایران در سطح منطقه‌ای و جهانی توجه دارد.

امنیت اقتصادی

مرکانتیلیسم و لیبرالیسم دو دیدگاه متفاوت در مورد امنیت اقتصادی ارائه می‌دهند. در مرکانتیلیسم، دولت‌ها با تمرکز بر صادرات بیشتر و واردات کمتر، به دنبال ذخیره طلا و افزایش قدرت خود بودند، زیرا طلا نماد قدرت و ثبات بود. این دیدگاه بر این باور بود که داشتن طلا به معنای تضمین صلح و ثبات کشور است. در مقابل، لیبرالیسم که با آثار آدام اسمیت در قرن ۱۸ شکل گرفت، امنیت اقتصادی

را به سطح بازار و فرد تنزل داد. در این دیدگاه، دولت‌ها نقش حاشیه‌ای در جامعه جهانی دارند و تابع منافع و ارزش‌های اقتصادی و بازاری هستند. دولت تنها زمانی در بازار دخالت می‌کند که ثبات بازار تهدید شود؛ بنابراین، در چارچوب لیبرالیسم، امنیت اقتصادی به امنیت روابط بین‌الملل و امنیت اقتصادی افراد اطلاق می‌شود. این تغییر دیدگاه نشان‌دهنده انتقال تمرکز از دولت به بازار و فرد است. مکتب وابستگی در چارچوب مارکسیسم به تحلیل روابط اقتصادی بین کشورهای مرکز و پیرامون می‌پردازد. این مکتب معتقد است که اقتصادهای باثبات معمولاً در کشورهای مرکز قرار دارند، درحالی‌که اقتصادهای بی‌ثبات به کشورهای پیرامونی تعلق دارند. این دیدگاه بر این باور است که کشورهای پیرامونی به دلیل وابستگی به کشورهای مرکز، از ثبات اقتصادی کمتری برخوردارند (کاوایی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۱).

درنتیجه، دیدگاه تاریخی امنیت اقتصادی سه سطح از امنیت را ترکیب می‌کند:

۱. سطح کلان (مرکانتیلیست‌ها): این سطح بر امنیت اقتصادی دولت‌ها تمرکز دارد و معتقد است که دولت‌ها باید با افزایش ذخایر طلا و کاهش واردات، قدرت و ثبات خود را تضمین کنند.

۲. سطح خرد (لیبرالیستی): این سطح بازار را محور امنیت اقتصادی می‌داند و بر نقش حاشیه‌ای دولت‌ها در جامعه جهانی تأکید دارد، به طوری که دولت‌ها تنها در صورت تهدید ثبات بازار دخالت می‌کنند.

۳. سطوح خرد و کلان (مارکسیستی): این سطح به تحلیل روابط بین کشورهای مرکز و پیرامون می‌پردازد و بر تأثیر این روابط بر ثبات اقتصادی تأکید دارد (مراد سیف، ۱۳۸۹: ۴۳).

امنیت اقتصادی جزء حیاتی امنیت ملی است و نقش کلیدی در تضمین حاکمیت اقتصادی، ثبات و توسعه پایدار ایفا می‌کند. این مفهوم شامل مجموعه‌ای از تدابیر، استراتژی‌ها و منابع است که با هدف بهینه‌سازی استفاده از توانمندی‌های داخلی و پاسخ به چالش‌ها و تهدیدات خارجی به کار می‌روند (Hapieieva, 2023: 25). امنیت اقتصادی شامل اجزای مختلف عملکردی است، از جمله جنبه‌های مالی، فکری، فناوری و محیط‌زیستی که به‌طور مشترک به توانایی یک کشور در مقابله با تهدیدات اقتصادی و تضمین رشد پایدار کمک می‌کنند (Hapieieva, 2023: 25).

این مفهوم همچنین به سطح بنگاه‌های اقتصادی نیز گسترش می‌یابد، جایی که شامل حفاظت در برابر ریسک‌های فناوری، مالی و دیگر تهدیدات است تا از عملکرد موفق و توسعه آن‌ها اطمینان حاصل شود.

(Kalyniuk, 2023: 43). در چارچوب امنیت ملی، امنیت اقتصادی با برنامه‌ریزی راهبردی و چارچوب‌های قانونی پیوند خورده است و بر لزوم تقویت قانونی و تفصیلی نقش آن درون سیستم گسترده‌تر امنیت ملی تأکید می‌کند (Makareko, 2020: 2). به طور کلی، امنیت اقتصادی برای حفظ ثبات و تاب‌آوری یک کشور در برابر چالش‌های اقتصادی داخلی و خارجی ضروری است. سواحل و مسیرهای حمل‌ونقل دریایی ایران با توجه به چهارچوب نظری امنیت اقتصادی، نقشی حیاتی در تقویت ثبات و توسعه اقتصادی کشور دارند. از آنجا که حمل‌ونقل دریایی به عنوان یک کانون اصلی در تجارت بین‌المللی و انتقال منابع انرژی (مانند نفت و گاز) شناخته می‌شود، این مسیرها می‌توانند وابستگی ایران به بازارهای جهانی را کاهش داده و فرصت‌های اقتصادی جدیدی ایجاد کنند. در چارچوب امنیت اقتصادی، این مسیرها نه تنها از منظر تقویت رشد اقتصادی و افزایش صادرات اهمیت دارند، بلکه به حفظ حاکمیت اقتصادی کشور از تهدیدات خارجی و تحریم‌ها نیز کمک می‌کنند. توسعه زیرساخت‌های بندری، بهینه‌سازی فرآیندهای حمل‌ونقل دریایی و ارتقاء فناوری‌های مرتبط، می‌تواند تاب‌آوری ایران در برابر بحران‌های اقتصادی داخلی و خارجی را افزایش دهد و به عنوان عاملی در راستای تقویت استقلال اقتصادی و کاهش ریسک‌های اقتصادی عمل کند.

امنیت اقتصادی – دفاعی

امنیت اقتصادی – دفاعی مفهومی چندوجهی است که به توانایی یک کشور در حفاظت از منابع اقتصادی و زیرساخت‌های حیاتی و همزمان حفظ قدرت دفاعی و بازدارندگی در برابر تهدیدات داخلی و خارجی اشاره دارد. این نوع امنیت بر پیوند میان اقتصاد و دفاع تأکید دارد و نشان می‌دهد که توان اقتصادی یک کشور، مستقیماً با ظرفیت دفاعی و امنیت ملی آن مرتبط است. در ادبیات مطالعات امنیت ملی، امنیت اقتصادی به معنای توان کشور در تضمین جریان پایدار کالاها، خدمات و منابع حیاتی است؛ این شامل انرژی، آب، غذا، فناوری و مسیرهای حمل‌ونقل است. (Buzan, 1991) امنیت دفاعی نیز شامل حفظ تمامیت ارضی، قدرت نظامی و قابلیت بازدارندگی در برابر تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است (Waltz, 1979). ترکیب این دو بعد، امنیت اقتصادی – دفاعی را به یک مؤلفه استراتژیک برای کشورهای دارای دسترسی به مسیرهای ترانزیتی و منابع طبیعی حیاتی تبدیل می‌کند. در مورد ایران:

- اقتصاد دریایی و امنیت انرژی: مسیرهای دریایی خلیج فارس و دریای عمان برای صادرات نفت و گاز و واردات کالاهای اساسی حیاتی هستند. حفاظت از این مسیرها، تأمین امنیت اقتصادی کشور را تضمین می‌کند.

- زیرساخت‌های بندری و حمل‌ونقل دریایی: توسعه بنادر و مسیرهای دریایی، علاوه بر افزایش ظرفیت ترانزیت و صادرات، به ارتقای قدرت دفاعی ایران از طریق ایجاد پایگاه‌های لجستیکی و استقرار امکانات نظامی کمک می‌کند.

- بازدارندگی و هم‌پوشانی اقتصادی و دفاعی: تقویت اقتصاد دریایی، انرژی‌های تجدیدپذیر، صنایع مرتبط با دریا و امنیت حمل‌ونقل دریایی باعث افزایش قابلیت بازدارندگی و کاهش وابستگی کشور به مسیرها و منابع خارجی می‌شود.

بنابراین، امنیت اقتصادی - دفاعی در چارچوب سند توسعه دریا محور ایران به عنوان یک استراتژی کلان در نظر گرفته می‌شود که همزمان توان دفاعی کشور را تقویت کرده و بستر توسعه اقتصادی پایدار و متوازن را فراهم می‌آورد.

پیشینه پژوهش

مطلبی و کفیلی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای مناسب توسعه حمل‌ونقل دریایی ج.ا.ایران» با هدف اصلی شناسایی و تدوین استراتژی‌های کلیدی به‌منظور تقویت و توسعه بخش حمل‌ونقل دریایی در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. به‌منظور دستیابی به این هدف، مطالعه‌ای جامع بر روی وضعیت موجود حمل‌ونقل دریایی ایران انجام شده و از طریق مصاحبه با چهار تن از کارشناسان برجسته این عرصه، داده‌های ارزشمندی جمع‌آوری گردیده است. این داده‌ها به تحلیل SWOT منتهی شده و نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی صنعت مذکور را آشکار ساخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که این بخش با چالش‌هایی در عملکرد داخلی و بین‌المللی مواجه است. برای تعیین اولویت‌بندی استراتژی‌های پیشنهادی، از روش تحلیل ماتریسی QSPM استفاده شده است. این تحلیل به انتخاب پنج استراتژی برتر منجر گردیده که شامل تدوین سند راهبردی توسعه دریایی، ترویج فرهنگ دریا محور، تقویت کریدور شمال-جنوب، توسعه مشارکت‌های بخش خصوصی در ارائه خدمات بانکرینگ و خدمات جانبی و سرمایه‌گذاری برای افزایش ظرفیت ناوگان و توسعه سواحل مکران با کمک بخش خصوصی می‌باشد.

یوسفی^۱ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه بنادر: بهبود ترانزیت کانتینری از ترمینال‌های بنادر جنوبی ایران» بر اهمیت برنامه‌ریزی راهبردی توسعه بنادر جنوبی ایران تأکید کند؛ برنامه‌ای که امکان حداکثر ترانزیت کانتینری را با حداقل منابع مانند ظرفیت‌های

¹ Yousefi

خدماتی، نیروی انسانی و پتانسیل مالی، برای گسترش ترانزیت کانتینری ایران فراهم می‌کند. لازم به ذکر است که اهداف راهبردی، استراتژی تجاری و اجرای آن تنها پس از تعیین واضح چشم‌انداز و مأموریت بندر قابل تنظیم هستند. به منظور بهبود عملکرد مدیریت عملیاتی بندار، تمرکز بر استراتژی‌های جدیدی مانند بهره‌برداری از کریدورهای ترانزیتی برای توسعه بندار جنوبی ایران توصیه می‌شود. بخش اصلی این مقاله به ارزیابی نقش ترانزیت کانتینری از ترمینال‌های بندار جنوبی ایران از طریق کریدورهای مختلف حمل‌ونقل برای بهبود حمل‌ونقل دریایی در ایران اختصاص دارد. تعیین رقبا و رقبای بالقوه در خلیج فارس و مقایسه نقاط قوت و ضعف آن‌ها با خودمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. گاهی اوقات، فرصت‌ها و تهدیدهای واقعی تجاری فراتر از حوزه صنعت و تجارت خود فرد قرار دارند؛ بنابراین، تجزیه و تحلیل دقیق محیط بندری ضروری است؛ بنابراین، از روش تحلیل SWOT برای تعیین نقاط ضعف و قوت بازیگران اقتصادی و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از محیط استفاده می‌شود. بخش بعدی این مقاله به بررسی نقش بندار خشک و کریدور بین‌المللی ترانزیتی شمال-جنوب برای بهبود تجارت کانتینری ایران اختصاص دارد.

جعفری^۱ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل راهبردی بندار دریایی با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیار و ماتریس TOWS» هدف این پژوهش، تحلیل راهبردی بندار دریایی با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیار است. در ابتدا، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بندار دریایی ایران از منابع علمی استخراج شده است. سپس، با توجه به اهمیت عوامل استخراج شده از پرسشنامه لیکرت توزیع شده بین متخصصان (با در نظر گرفتن نظرات کارشناسان و متخصصان)، پنج عامل با اهمیت بالا از هر گروه راهبردی انتخاب و در تحلیل ANP مورد استفاده قرار گرفته‌اند. پس از انجام مقایسات زوجی، وزن‌های جهانی هر عامل محاسبه شده و سپس، چهار گزینه راهبردی با توجه به اهمیت هر یک از عوامل TOWS تعیین شده‌اند. در نهایت، پس از محاسبات نهایی، بالاترین اولویت به استراتژی SO (توسعه تأسیسات بندری و حمل‌ونقل دریایی، استفاده از فناوری‌های مدرن برای توسعه تجارت ترانزیتی در بندار ایران) اختصاص یافته است.

ملنیک^۲ (۲۰۲۳) در مقاله خود تحت عنوان «استراتژی‌ها برای توسعه حمل‌ونقل دریایی و روش‌ها برای عملکرد کارآمد» این مقاله به تحلیل تأثیر حمل‌ونقل دریایی بر تجارت بین‌المللی می‌پردازد، به‌ویژه از جنبه‌های دسترسی به بازارها، کاهش هزینه‌های لجستیکی و حمایت از عملیات صادرات و واردات. توجه ویژه‌ای به مطالعه استراتژی‌های توسعه سیستم‌های حمل‌ونقل دریایی و روش‌های علمی که به بهبود عملکرد مؤثر این سیستم‌ها کمک می‌کند، اختصاص داده شده است. مروری بر

^۱ Jafari

^۲ Мельник

استراتژی‌های مختلف توسعه ارائه می‌شود، از جمله مدرن سازی زیر ساخت‌های بندری، بهینه سازی فرآیندهای حمل‌ونقل، معرفی فناوری‌های نوین و حفاظت از محیط‌زیست. همچنین، رویکردهای علمی مدل سازی و تحلیل سیستم‌های حمل‌ونقل دریایی برای بهبود مسیرها، کاهش مصرف سوخت و بهینه سازی فرآیندهای لجستیکی بررسی می‌شود. چشم‌اندازها و چالش‌هایی که بر حمل‌ونقل دریایی تأثیر می‌گذارند، از جمله رشد تجارت جهانی، تغییرات در توافق‌نامه‌های تجاری بین‌المللی و الزامات توسعه پایدار، مورد بررسی قرار می‌گیرند. نوآوری‌های تکنولوژیکی که بر کارایی حمل‌ونقل دریایی تأثیر می‌گذارند، مانند اتوماسیون عملیات بندری، استفاده از کشتی‌های بدون سرنشین و راه‌حل‌های دوستدار محیط‌زیست که به توسعه مؤثر حمل‌ونقل دریایی، افزایش رقابت‌پذیری و توسعه پایدار صنعت کمک می‌کنند، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. توجه به لزوم همکاری بین کشورهای مختلف و نهادهای نظارتی برای توسعه زنجیره‌های لجستیکی بین‌المللی، تضمین ایمنی مسیرهای دریایی و ساخت زیرساخت‌ها معطوف است. در نهایت، توصیه‌هایی برای توسعه بیشتر حمل‌ونقل دریایی به منظور بهینه سازی جریان‌های تجاری و حمایت از رشد پایدار اقتصاد جهانی ارائه می‌شود.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی است و نتایج آن می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های سیاست‌گذاران و نهادهای مرتبط با حمل‌ونقل دریایی به کار گرفته شود. از نظر ماهیت و روش، تحقیق توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها عمدتاً از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و منابع معتبر داخلی و بین‌المللی، از جمله سند توسعه دریا محور ایران، گزارش‌های سیاستی، مقالات علمی و داده‌های آماری مرتبط گردآوری شده است. به منظور تحلیل داده‌ها و استخراج ابعاد SWOT، از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه حمل‌ونقل دریایی استفاده شد. یافته‌های کتابخانه‌ای و نتایج پنل خبرگی تلفیق و پس از کدگذاری، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور مشخص شد و بر اساس آن، استراتژی‌های چهارگانه (تهاجمی، تدافعی، رقابتی و محافظه کارانه) تدوین گردید تا امکان ارائه راهکارهای کاربردی و استراتژیک در چارچوب سند توسعه دریا محور فراهم شود.

تحلیل یافته‌های پژوهش

سیاست‌های کلی توسعه دریا محور

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، در راستای وظایف و اختیاراتی که به موجب اصل یک‌صد و دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارند و پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی توسعه دریا محور را تدوین و ابلاغ کرده‌اند. این سیاست‌ها با هدف تقویت و گسترش فعالیت‌های دریایی کشور و بهره‌برداری بهینه از منابع و فرصت‌های دریا محور،

به منظور تحقق پیشرفت و توسعه پایدار ایران اسلامی، به روسای سه قوه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام اعلام شده است. این اقدام، نشان‌دهنده اهتمام ویژه به توسعه زیرساخت‌های دریایی و تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های موجود در این حوزه می‌باشد که می‌تواند در افزایش توان اقتصادی و امنیتی کشور نقش بسزایی داشته باشد. این سیاست‌ها راهبردی بوده و می‌توانند چارچوبی برای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشور در حوزه حمل‌ونقل دریایی فراهم آورند. متن سیاست‌های کلی توسعه دریا محور به این شرح است:

دریاها و خصوصاً دریا‌های آزاد و اقیانوس‌ها از مواهب الهی و ذخایر و منابع سرشاری برای زمینه‌سازی رشد علم و فناوری، افزایش کار و ثروت، تأمین نیازهای حیاتی و تولید اقتدار و بستر مناسبی برای تمدن‌سازی می‌باشند. ایران با موقعیت ممتاز جغرافیایی و قرار داشتن بین دو دریا و برخورداری از هزاران کیلومتر سواحل و نیز جزایر و ظرفیت‌های فراوان بر زمین مانده، لازم است با حضور موثر در ساحل، فراساحل، دریا و اقیانوس و بهره‌گیری از آن به عنوان یک پیشران و محور توسعه کشور، برای احراز جایگاه شایسته منطقه‌ای و جهانی در بهره‌گیری از دریا اقدام کند (روزنامه کیهان، ۱۴۰۲). از این‌رو سیاست‌های کلی توسعه دریا محور به شرح زیر تعیین می‌گردد:

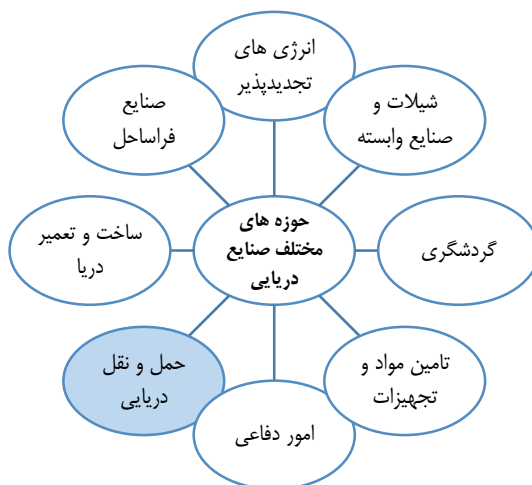
- ۱- سیاست‌گذاری یکپارچه امور دریایی و تقسیم کار ملی و مدیریت چابک و کارآمد دریا به منظور بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های دریا، برای احراز جایگاه شایسته جهانی و رتبه اول در منطقه.
- ۲- توسعه فعالیت‌های اقتصادی دریا محور و ایجاد قطب‌های توسعه دریایی پیشران در سواحل، جزایر و پس کرانه‌ها به گونه‌ای که نرخ رشد اقتصادی در حوزه فعالیت‌های دریا محور (اقتصاد دریا محور) طی ده سال همواره حداقل دو برابر نرخ رشد اقتصادی کشور باشد.
- ۳- تسهیل و توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی با ایجاد زیرساخت‌های لازم نرم‌افزاری و سخت‌افزاری (حقوقی، اقتصادی، زیربنایی و امنیتی).
- ۴- تدوین طرح جامع توسعه دریا محور با پهنه‌بندی دریا، کرانه و پس کرانه و تعیین سهم و جغرافیای جمعیت، تجارت، صنعت، کشاورزی و گردشگری، خصوصاً در سواحل و جزایر جنوب و بالاخص سواحل مکران با تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی طی حداکثر یک سال پس از ابلاغ سیاست.
- ۵- بهره‌برداری حداکثری و بهینه از ظرفیت‌ها، منابع و ذخایر زیست بوم دریایی با ممانعت از تخریب محیط‌زیست دریایی بخصوص توسط کشورهای دیگر.
- ۶- تأمین و ارتقاء سرمایه انسانی و مدیریت متعهد و کارآمد و ایجاد پشتوانه علمی، آموزشی و پژوهشی برای توسعه دریا محور و زیست بوم نوآوری و فناوری دریایی.
- ۷- توسعه همکاری‌های اقتصادی، تجاری و سرمایه‌گذاری در طرح‌های بزرگ مقیاس و دانش بنیان زیرساختی، تولیدی و خدماتی با کشورهای همسایه و سایر کشورها به منظور بهره‌گیری از ظرفیت‌های دریایی و حضور موثر در معابر بین‌المللی و دستیابی به موقعیت قطب‌های منطقه‌ای.

- ۸- افزایش سهم کشور در حمل و نقل دریایی و ترانزیت با ایجاد و تقویت شبکه حمل و نقل ترکیبی.
- ۹- حمایت از سرمایه گذاران بومی و محلی در طرح های توسعه ای و حمایت از فعالان اقتصادی و بنگاه های کوچک و متوسط جوامع محلی در حوزه های مختلف از جمله صیادی، کشاورزی، صنعتی و گردشگری (رستمی، ۱۴۰۲: ۱۲).

ظرفیت های توسعه مناطق ساحلی و سواحل و مسیرهای حمل و نقل دریایی ایران

موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی یک کشور از جمله خصوصیات کلیدی آن به شمار می رود که نقش تعیین کننده ای در جایگاه بین المللی و راهبردی آن دارد. دسترسی به دریاها، این قابلیت را برای کشورها بیشتر می کند که در چرخه اقتصاد جهانی نقش پررنگ تری داشته باشند. در مقابل، کشورهایی که به دریاها دسترسی ندارند و به اصطلاح در خشکی محصور شده اند، از جایگاه کمتری در این تقسیم کار برخوردارند. داشتن سواحل و دریاها، فرصت های فراوانی را در عرصه بین المللی برای کشورها فراهم می آورد. این موقعیت، به کشورها اجازه می دهد تا در عرصه های اقتصادی، ارتباطی، حمل و نقل دریایی، نظامی و ژئوپلیتیکی ابتکار عمل داشته باشند. در دنیای امروز، کشورهایی که به سواحل دریایی گسترده تری دسترسی دارند، قدرت و نفوذ بیشتری در نظام جهانی دارند. این واقعیت، تأثیر مستقیمی بر توانایی های یک کشور در تعاملات بین المللی و تعیین سیاست های خارجی آن دارد (نانکی، ۱۳۹۷: ۴۲).

منابع انرژی فراوان و دسترسی آسان به آن ها نقش اساسی در توسعه صنایع دریایی ایفا می کنند و به عنوان نیروی پیشران، پیشرفت اقتصادی کشورها را تسهیل می بخشند. این امر، به واسطه تناسب و همخوانی منافع مرتبط با دریا با نیازها، توانمندی ها و فرهنگ هر کشور است که به طور مستقیم بر سیاست های دریایی آن تأثیر می گذارد. در نتیجه، سیاست های دریایی متناسب با این عوامل تدوین و به اجرا درمی آیند که در قالب استراتژی های دریایی ملی قابل تحلیل هستند. این استراتژی ها، اهداف وسیعی از جمله اقتصادی، سیاسی و نظامی را دنبال می کنند. موفقیت در دستیابی به این اهداف به شدت وابسته به استفاده صحیح و مؤثر از نیروی انسانی، ابزار، تجهیزات و زیرساخت های فناورانه و فیزیکی است. بخش های مختلف توسعه دریا محور، از جمله حمل و نقل دریایی، ساخت و تعمیر کشتی ها، صنایع فراساحلی، توسعه انرژی های تجدیدپذیر، صنایع نظامی دریایی، تأمین مواد و تجهیزات، گردشگری ساحلی و دریایی، شیلات و بخش های وابسته، تماماً از این ظرفیت ها استفاده می کنند که در هر دو ناحیه سواحل جنوبی و شمالی کشور وجود دارد (نانکی، ۱۳۹۷: ۴۲).

شکل ۱: حوزه های مختلف صنایع دریایی

جمهوری اسلامی ایران، به سبب قرارگیری در نقطه ای کلیدی و راهبردی از نظر جغرافیایی و ژئوپلیتیک، به عنوان یکی از کشورهای دارای موقعیت برتر در حوزه حمل و نقل دریایی در سطح جهانی شناخته شده است. این موقعیت منحصربه فرد، جمهوری اسلامی ایران را به عنصری مهم و تأثیرگذار در عرصه های بین المللی و منطقه ای تبدیل می کند. بهره برداری صحیح و کارآمد از این ظرفیت ها می تواند زمینه ساز تقویت نقش ایران به عنوان یکی از بازیگران کلیدی در صحنه جهانی و منطقه ای باشد (نانکی، ۱۳۹۷: ۴۳).

سواحل و مناطق ساحلی به شکل قابل توجهی در تأمین نیازهای اساسی و محل زندگی افراد اهمیت دارند. موارد نظیر دسترسی به منابع غنی مانند غذا، مکان های مسکونی و فرصت های شغلی در این مناطق، سبب شده تا بیش از نیمی از جمعیت جهانی در حدود ۶۰ کیلومتری نوار ساحلی سکونت داشته باشند. در ایران، طبق مطالعات انجام شده توسط مدیریت یکپارچه سواحل کشور (ICZM)، کل طول ساحلی به حدود ۴۷۰۰ کیلومتر می رسد که از این میان، سواحل جنوبی کشور با طول تقریبی ۳۸۲۱ کیلومتر و سواحل شمالی با حدود ۸۸۹ کیلومتر، تشکیل شده اند. این نوارهای ساحلی که حدود ۲۸،۴ درصد از کل مرزهای کشور را شامل می شوند، موقعیت های ژئوپلیتیکی بی نظیری را برای ایران به ارمغان آورده اند که می توان از آن ها در جهت پیشرفت و توسعه استفاده نمود.

نقشه ۱: مناطق ساحلی و دریایی ایران

مناطق ساحلی به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی و ژئوپلیتیکی خود، به عنصری کلیدی در استراتژی‌های توسعه ملی تبدیل شده‌اند. این مناطق می‌توانند نقش اساسی در ارتقای تعاملات بین‌المللی و تقویت روابط اقتصادی به عنوان یک پل ارتباطی ایفا کنند. علاوه بر این، آن‌ها به تسهیل ارتباطات داخلی و خارجی کمک کرده و به عنوان محرک‌های توسعه اقتصادی عمل می‌کنند. سواحل می‌توانند به ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای کمک کنند و از موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای کشور برای استفاده پایدار از منابع طبیعی بهره ببرند. همچنین، حفاظت از محیط‌زیست، توسعه گردشگری، تقویت صنایع فراوری نفتی و افزایش امنیت ملی از طریق مرزهای آبی نیز از دیگر مزایای آن‌هاست. این مناطق می‌توانند به عنوان مراکز جذب جمعیت و نمادی از رشد و توسعه کشور نقش‌آفرینی کنند؛ اما برای دستیابی به این موفقیت‌ها، باید توجه ویژه‌ای به ملاحظات زیست‌محیطی، پدافند غیرعامل، ارزیابی ریسک‌های طبیعی و تأثیرات اجتماعی در فرایند توسعه دریا محور داشته باشیم. اطمینان از اینکه تمامی این جنبه‌ها در برنامه‌ریزی‌ها و اجرای پروژه‌ها مدنظر قرار گرفته‌اند، ضروری است تا از توسعه پایدار و متوازن اطمینان حاصل شود (موسوی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱).

ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد خود، می‌تواند از فرصت‌های دریایی فراوانی بهره‌برد. قرار گرفتن بین دریای خزر در شمال و خلیج فارس و دریای عمان در جنوب، این کشور را در موقعیتی بسیار مطلوب برای استفاده از مزایای اقتصادی، نظامی و راهبردی قرار داده است. از نظر اقتصادی، این موقعیت به ایران امکان می‌دهد تا به عنوان یک مرکز عمده ترانزیت کالا و نقطه اتصال میان شرق و غرب عمل کند. از طریق توسعه بنادر و تقویت بخش دریانوردی و کشتیرانی، ایران می‌تواند نقش مهمی در تجارت جهانی ایفا کند. به لحاظ راهبردی، کنترل برخی از مهم‌ترین مسیرهای آبی جهان، مانند تنگه هرمز، ایران را به یک بازیگر کلیدی در تأمین امنیت انرژی جهانی تبدیل می‌کند. توانایی نفوذ و اعمال قدرت در این مسیرها می‌تواند به ایران کمک کند تا جایگاه راهبردی خود را در منطقه و فرمانطقه تحکیم بخشد. به منظور استفاده بهینه از این موقعیت‌ها، ایران نیاز به سرمایه‌گذاری در

زیرساخت‌های دریایی، توسعه فناوری‌های مرتبط با دریانوردی، تقویت امنیت دریایی و ایجاد روابط دیپلماتیک قوی بر اساس همکاری‌های بین‌المللی دارد. از این طریق، ایران می‌تواند ظرفیت‌های دریایی خود را به فعالیت‌هایی سودمند برای توسعه پایدار اقتصادی، امنیتی و منطقه‌ای تبدیل کند (الهی‌پوری زاده و قادری، ۱۴۰۲: ۲۱۵).

استفاده از ظرفیت‌های ساحلی و دریایی در کشورهای دارای دسترسی به دریا، به عنوان یکی از محورهای اصلی توسعه اقتصادی و آمایش سرزمین مطرح است. توسعه دریا محور باعث توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در نواحی ساحلی شده و در بلندمدت به تکوین و تکامل فضایی و اقتصادی منجر می‌شود. کلان‌شهرهای بندری و ساحلی به دلیل موقعیت‌های تجاری و راهبردی خود، اغلب به مراکز مهم اقتصادی و فراملی تبدیل شده‌اند. این شهرها مراکز عمده‌ای برای بازرگانی، صنعت، تولید انرژی، ماهیگیری، آبی‌پروری، گردشگری و فعالیت‌های نظامی هستند (کریمی‌پور، ۱۳۹۵: ۲-۵).

در این میان، فرصت‌های ویژه‌ای نیز برای توسعه پایدار وجود دارد، مانند:

- تجارت بین‌المللی: بنادر به عنوان دروازه‌های ورود و خروج کالا، می‌توانند نقش محوری در توسعه اقتصادی داشته باشند.

- صنعت گردشگری: سواحل به عنوان مقصد گردشگران داخلی و بین‌المللی، می‌توانند منجر به ایجاد شغل و رونق اقتصادی شوند.

- انرژی‌های تجدیدپذیر: استفاده از انرژی باد و موج در نواحی ساحلی می‌تواند به تأمین انرژی پاک و پایدار کمک کند.

با توجه به اهمیت روزافزون این مناطق، لازم است که دولت‌ها و سازمان‌های مربوطه با برنامه‌ریزی دقیق، سیاست‌های حمایتی و تشویقی و توجه به حفاظت از محیط‌زیست، از این ظرفیت‌ها به نحو احسن استفاده کنند.

ابعاد چهارگانه‌ی SWOT (نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها) در این پژوهش بر اساس روش پنل خبرگی و مصاحبه با اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه‌های مرتبط استخراج شده است. بدین منظور، داده‌های گردآوری‌شده از مصاحبه‌ها و تحلیل محتوای اسناد بالادستی مورد تطبیق، اجماع و دسته‌بندی نهایی قرار گرفته تا تصویری جامع از وضعیت توسعه دریا محور ایران ارائه گردد.

نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌های توسعه دریا محور در ایران

دستیابی به توسعه اقتصادی و امنیت اقتصادی از طریق توسعه دریا محور به یکی از اهداف مهم کشورهای مختلف تبدیل شده است. در دنیای امروز، بسیاری از کشورها به‌ویژه آن‌هایی که دارای سواحل و دسترسی به دریا هستند، در تلاش‌اند تا از ظرفیت‌های عظیم دریا، بنادر و منابع دریایی به‌طور حداکثری بهره‌برداری کنند. توسعه بخش‌های مختلفی نظیر حمل‌ونقل دریایی، تجارت

بین‌المللی، منابع طبیعی و انرژی دریایی، شیلات و گردشگری دریایی، ازجمله حوزه‌هایی هستند که نقش بسیار مهمی در رشد اقتصادی و تقویت امنیت اقتصادی دارند. در این زمینه، کشورها نه تنها در رقابت با یکدیگر برای بهره‌برداری بهینه از این ظرفیت‌ها هستند، بلکه در پی افزایش قدرت چانه‌زنی خود در سطح جهانی نیز می‌باشند.

در این راستا، تأکید بر سند توسعه دریا محور ایران به‌ویژه در برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور اهمیت ویژه‌ای دارد. سند توسعه دریا محور ایران بر تحقق سیاست‌های کلی آمایش سرزمین تمرکز دارد که ازجمله مهم‌ترین آن‌ها بهره‌برداری بهینه از مزیت‌های بالفعل و بالقوه منابع دریایی، سواحل، بنادر و آب‌های سرزمینی است. این سیاست‌ها در نظر دارند تا با ارزیابی و شناخت دقیق از ظرفیت‌های موجود و توسعه زیرساخت‌های دریایی، مسیرهای جدیدی برای رشد اقتصادی و تأمین امنیت اقتصادی کشور ایجاد کنند.

نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌های توسعه دریا محور در ایران

نقاط ضعف	نقاط قوت
- تعدد سازمان‌های مرتبط و وجود تعارض منافع دستگاه‌های مختلف - نبود نهادهای مشخص و متولی در این حوزه - عدم جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی - فقدان برنامه جامع و مدون جهت دستیابی به توسعه اقتصادی - تحریم‌های اعمال‌شده - محدودیت دسترسی به اطلاعات و آمار	- ابلاغ سیاست‌های کلی توسعه دریا محور توسط مقام معظم رهبری - عزم جدی مدیران ارشد در ایجاد زمینه توسعه دریا محور
تهدیدها	فرصت‌ها
- وجود رقبای منطقه‌ای در بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه دریا - عدم استفاده صحیح از فرصت بالقوه تجارت دریایی با کشورها همسایه	- موقعیت جغرافیایی کشور و کریدورهای ارتباطی شرق به غرب، شمال - جنوب جهان - قرار گرفتن در کانون ذخیره انرژی جهان و منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه - دسترسی به آب‌های خلیج فارس، دریای عمان - در جنوب، دریای خزر در شمال - برخوردار از ۵۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی

منبع: مصاحبه

توسعه دریا و سواحل به‌ویژه در مناطق ساحلی می‌تواند به بهبود تجارت و حمل‌ونقل دریایی، رشد صنعت نفت و گاز، توسعه گردشگری دریایی و شیلات کمک کند. همچنین، با توجه به موقعیت راهبردی ایران در منطقه خلیج فارس و دریای عمان، این توسعه می‌تواند ایران را به یک مرکز تجاری و ترانزیتی مهم در سطح منطقه‌ای و جهانی تبدیل کند. از طرفی دیگر، بهبود و تقویت زیرساخت‌های

بندری و دریایی به‌ویژه در بنادر بزرگ مانند بندرعباس، چابهار و بوشهر، می‌تواند به افزایش ظرفیت جابجایی کالا، تسهیل تجارت بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی کمک کند (بیات و همکاران، ۱۴۰۲: ۴). در مجموع، سند توسعه دریا محور ایران به‌ویژه در راستای تحقق سیاست‌های کلی آمایش سرزمین، با توجه ویژه به دریا و سواحل، یک راهبرد بلندمدت برای استفاده بهینه از این منابع ارزشمند است که می‌تواند باعث رشد اقتصادی پایدار، ایجاد اشتغال، تقویت امنیت اقتصادی و بهبود موقعیت ایران در عرصه جهانی شود.

فرصت و تهدیدهای برنامه‌های توسعه امنیت دفاعی ایران در چارچوب سند توسعه دریا محور

فرصت	تهدید
عدم توسعه متوازن زیرساخت‌های ساحلی: تمرکز بیش از حد بر خلیج فارس و بی‌توجهی نسبی به سواحل مکران و دریای خزر	موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز: دسترسی به تنگه هرمز و مسیرهای مهم دریایی
تحریم‌ها و محدودیت‌های فناوری: دسترسی محدود به فناوری‌های پیشرفته دریایی و سامانه‌های مدرن دفاعی	توسعه زیرساخت‌های نظامی و دفاعی در سواحل: استقرار پایگاه‌های نیروی دریایی ارتش و سپاه
چالش‌های زیست‌محیطی و تخریب سواحل: توسعه بدون رعایت اصول محیط‌زیستی	افزایش سرمایه‌گذاری در صنایع دریایی: توسعه کشتی‌سازی، بنادر و ناوگان دریایی
ضعف در هماهنگی میان نهادهای نظامی، اقتصادی و دیپلماتیک: کاهش بهره‌وری برنامه‌های توسعه دریا محور	ارتباط تنگاتنگ امنیت دفاعی و اقتصادی: توسعه بنادر تجاری و کاهش وابستگی به مسیرهای غیرایمن
ناهماهنگی در بهره‌برداری از ظرفیت‌های ترانزیتی: عدم برنامه‌ریزی جامع برای بهینه‌سازی بنادر و توسعه حمل‌ونقل ترکیبی	افزایش تعاملات نظامی با کشورهای همسو: رزمایش‌های مشترک با روسیه و چین

منبع: مصاحبه

برنامه‌های توسعه امنیت دفاعی ایران بر پایه ظرفیت‌های دریایی، در کنار نقاط قوت خود، همچنان با چالش‌هایی مواجه است که نیازمند اصلاحات ساختاری و سرمایه‌گذاری‌های هدفمند در جهت توسعه متوازن، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و تقویت دیپلماسی دریایی است. برای تحقق اهداف سند توسعه دریا محور، ایجاد هماهنگی میان نهادهای مرتبط و اتخاذ یک استراتژی کل‌نگر، امری ضروری است. شناخت دقیق نقش و جایگاه واقعی دریا و سواحل ایران در راهبردهای ملی و دفاعی کشور، به‌عنوان یکی از ارکان اساسی تأمین امنیت پایدار، ضرورتی انکارناپذیر است. موقعیت ممتاز جغرافیایی ایران، به‌ویژه در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر، نه تنها یک ظرفیت حیاتی برای قدرت‌افزایی دفاعی و نظامی محسوب می‌شود، بلکه بستری گسترده برای توسعه اقتصادی، سیاسی و ژئوپلیتیکی کشور فراهم می‌آورد.

درک توانایی‌های ملی و محیطی در مناطق دریایی و ساحلی، ایران را قادر می‌سازد تا فرصت‌های متعددی را در راستای توسعه زیرساخت‌های دفاعی، افزایش قدرت بازدارندگی، گسترش تجارت دریایی

و تأمین امنیت انرژی شناسایی و به کار گیرد. ارتقای توانمندی‌های دریایی، توسعه بنادر استراتژیک، گسترش ناوگان دریایی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین نظامی از جمله اقداماتی است که می‌تواند امنیت دفاعی کشور را در برابر تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تقویت کند. برای تدوین و اجرای راهبردهای کلان دفاعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در سطح منطقه‌ای و جهانی، لازم است که ویژگی‌های تأثیرگذار محیط دریایی و ساحلی کشور، به همراه فرصت‌ها و تهدیدات موجود در این فضا، به طور جامع مورد شناسایی و تحلیل قرار گیرد. تقویت همکاری‌های بین‌المللی، بهینه‌سازی ظرفیت‌های ترانزیتی و دریاوردی، افزایش حضور نظامی هدفمند در آب‌های آزاد و بهره‌برداری از موقعیت ژئوپلیتیکی ایران، از جمله راهکارهایی است که می‌تواند امنیت دفاعی و اقتصادی ایران را بر اساس سند توسعه دریا محور به شکل پایدار تضمین کند.

به منظور دستیابی به راهکارهای اجرایی و واقع‌بینانه در زمینه توسعه دریا محور و تقویت امنیت اقتصادی - دفاعی کشور، در این پژوهش از الگوی تحلیل راهبردی SWOT استفاده شده است. بدین منظور، ابتدا نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مرتبط با حوزه‌ی توسعه دریا محور شناسایی گردید و سپس با بهره‌گیری از دیدگاه‌های خبرگان، اساتید دانشگاه و کارشناسان حوزه‌های اقتصاد، امنیت و حمل‌ونقل دریایی، داده‌های به دست آمده مورد تحلیل قرار گرفت. در مرحله بعد، بر اساس تلفیق یافته‌های میدانی (مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته) و تحلیل محتوای اسناد بالادستی (از جمله «سند توسعه دریا محور جمهوری اسلامی ایران»، ماتریس SWOT تکمیل شد. نهایتاً با استفاده از این ماتریس، چهار دسته استراتژی کلان شامل:

- استراتژی‌های تهاجمی (SO) برای بهره‌برداری از نقاط قوت و فرصت‌ها،
- استراتژی‌های رقابتی یا بازسازنده (WO) برای رفع ضعف‌ها با استفاده از فرصت‌های محیطی،
- استراتژی‌های تدافعی (ST) برای مقابله با تهدیدها از طریق بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی،
- استراتژی‌های انفعالی یا محافظه‌کارانه (WT) برای کاهش ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها،

بنابراین، راهکارهای ارائه شده در جداول زیر، حاصل تلفیق تحلیل نظری، نظر خبرگان و تحلیل راهبردی SWOT است و هر یک بیانگر مجموعه‌ای از سیاست‌ها و اقدامات اجرایی در راستای تحقق اهداف توسعه دریا محور می‌باشد.

راه کارهای امنیت بخش توسعه دریا محور

در رابطه با مورد شماره (۱) راه کار امنیت بخش توسعه دریا محور با هدف بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های دریا و احراز جایگاه شایسته جهانی و رتبه اول در منطقه، نیازمند سیاست گذاری جامع،

تقسیم کار ملی و مدیریت کارآمد است. در این راستا، موارد زیر می‌تواند به عنوان راه کارهای اساسی مطرح شود:

نوع استراتژی	مبنا	جهت‌گیری کلان	راه کارها
استراتژی تهاجمی (SO)	استفاده از قوت‌ها برای بهره‌گیری از فرصت‌ها	توسعه حداکثری ظرفیت‌های دریا در جهت قدرت اقتصادی و دفاعی منطقه‌ای	۱. سیاست‌گذاری جامع و یکپارچه دریایی با رویکرد فرابخشی. ۲. تقویت دیپلماسی دریایی و حضور فعال در نهادهای بین‌المللی (IMO)، (GESAMP). ۳. توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر دریایی و صنایع پیشرفته بندری. ۴. ایجاد مناطق آزاد دریایی و جذب سرمایه خارجی با هدف صادرات محور.
استراتژی تدافعی (ST)	استفاده از قوت‌ها برای مقابله با تهدیدها	حفظ امنیت دریایی و مقابله با تهدیدات ژئوپلیتیکی	۱. توسعه ناوگان ملی حمل‌ونقل دریایی برای کاهش وابستگی به مسیرهای بیگانه. ۲. افزایش حضور نظامی-نظارتی در آب‌های سرزمینی و منطقه‌ای. ۳. ارتقای فناوری‌های نظارت و کنترل دریا (سیستم‌های هوشمند ردیابی کشتی‌ها). ۴. گسترش همکاری‌های منطقه‌ای برای مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی و امنیتی.
استراتژی رقابتی (WO)	کاهش ضعف‌ها از طریق بهره‌گیری از فرصت‌ها	افزایش بهره‌وری و هماهنگی نهادهای در بستر فرصت‌های نوین	۱. اصلاح ساختار حکمرانی دریا محور و تقسیم کار ملی شفاف میان دستگاه‌ها. ۲. ارتقای آموزش و مهارت نیروی انسانی در حوزه‌های دریایی و بندری. ۳. استفاده از فناوری‌های نوین مدیریت دریا (داده‌کاوی، اینترنت اشیاء، سنسور از دور). ۴. توسعه بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری مشترک با شرکت‌های بین‌المللی.
استراتژی محافظه کارانه یا انفعالی (WT)	کاهش ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها	حفظ پایداری و جلوگیری از بحران در شرایط پرریسک	۱. وضع قوانین سختگیرانه برای حفاظت از محیط‌زیست و منابع دریایی. ۲. پایش مستمر پروژه‌های دریایی برای

پیشگیری از فساد و سوءمدیریت. ۳. ایجاد سامانه نظارتی یکپارچه برای مقابله با قاچاق، آلودگی و تهدیدات دریایی. ۴. مدیریت تدریجی و هوشمند منابع مالی و انسانی برای کاهش اثر تحریم‌ها.			
--	--	--	--

منبع: مصاحبه

در رابطه با مورد شماره (۲) و برای تحقق اهداف توسعه اقتصادی دریا محور و ایجاد قطب‌های توسعه دریایی پیشران در سواحل، جزایر و پس کرانه‌ها به گونه‌ای که نرخ رشد اقتصادی در حوزه فعالیت‌های دریا محور حداقل دو برابر نرخ رشد اقتصادی کشور باشد، می‌توان از راهکارهای زیر استفاده کرد:

نوع استراتژی	مبنا	جهت‌گیری کلان	راهکارهای پیشنهادی
استراتژی تهاجمی (SO)	استفاده از قوت‌ها برای بهره‌گیری از فرصت‌ها	جهش در اقتصاد دریا محور و افزایش دوبرابری نرخ رشد اقتصادی نسبت به میانگین ملی	۱. توسعه بندار و شهرهای دریایی هوشمند با فناوری‌های دیجیتال، اینترنت اشیاء و هوش مصنوعی. ۲. ایجاد مراکز لجستیکی، صنعتی و انرژی در پس کرانه‌ها برای فرآوری کالا و صادرات. ۳. توسعه پارک‌های انرژی دریایی و کشاورزی دریایی برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های جزر و مد، باد و امواج. ۴. ترویج صنایع صادرات‌محور در حوزه شیلات، تجهیزات دریایی و گردشگری مذهبی-دریایی.
استراتژی تدافعی (ST)	استفاده از قوت‌ها برای مقابله با تهدیدها	حفظ امنیت اقتصادی-دفاعی و پایداری در توسعه	۱. استقرار سیستم‌های پایش هوشمند برای رصد تهدیدات زیست‌محیطی و امنیتی. ۲. تقویت همکاری‌های منطقه‌ای برای مقابله با رقابت بندری و ترانزیتی کشورهای همسایه. ۳. ارتقای بندار و زیرساخت‌ها به‌منظور افزایش تاب‌آوری در برابر تحریم‌ها و نوسانات اقتصادی. ۴. ایجاد نیروگاه‌های انرژی تجدیدپذیر دریایی جهت کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و آسیب‌های اقلیمی.
استراتژی رقابتی (WO)	استفاده از فرصت‌ها برای رفع ضعف‌ها	ارتقای کارآمدی ساختارها، فناوری و جذب سرمایه	۱. ایجاد چارچوب‌های مالی و قانونی جدید برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی

در بنادر و صنایع دریایی. ۲. تأسیس مناطق آزاد اقتصادی دریایی در سواحل جنوبی برای تسریع فعالیت‌های تجاری و صنعتی. ۳. حمایت از مدل‌های مشارکت عمومی- خصوصی (PPP) در توسعه زیرساخت‌ها و انرژی‌های تجدیدپذیر. ۴. آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص در حوزه‌های فناوری دریایی، انرژی و گردشگری.			
۱. اجرای سیاست‌های تدریجی برای توسعه بنادر و مناطق ساحلی به‌منظور جلوگیری از فشار زیست‌محیطی. ۲. طراحی نظام نظارتی و ارزیابی عملکرد پروژه‌های اقتصادی با شاخص‌های پایداری. ۳. تقویت مدیریت بحران و سازوکارهای بیمه‌ای در برابر تهدیدات طبیعی و اقتصادی. ۴. تکیه بر سرمایه‌گذاری داخلی و منطقه‌ای در پروژه‌های کلیدی تا زمان رفع محدودیت‌های خارجی.	کنترل تدریجی و پایدار توسعه اقتصادی دریایی	کاهش ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها	استراتژی محافظه‌کارانه یا انفعالی (WT)

منبع: مصاحبه

با اجرای این راهکارها و تمرکز بر توسعه زیرساخت‌ها، انرژی‌های تجدیدپذیر، صنایع دریایی و ایجاد بسترهای مناسب برای سرمایه‌گذاری، می‌توان به رشد پایدار و توسعه اقتصادی دریا محور دست یافت که طی دهه‌های آینده، حداقل دو برابر رشد اقتصادی کشور را رقم بزند.

در رابطه با مورد شماره (۳) برای تسهیل و توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی در زمینه توسعه دریا محور، نیاز به ایجاد زیرساخت‌های لازم در ابعاد مختلف نرم‌افزاری و سخت‌افزاری وجود دارد. این زیرساخت‌ها شامل زیرساخت‌های حقوقی، اقتصادی، زیربنایی و امنیتی هستند که می‌توانند به ایجاد فضای مناسب برای سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی کمک کنند. در این راستا، چهار راهکار امنیت‌بخش برای توسعه دریا محور به شرح زیر است:

نوع استراتژی	ماهیت و هدف کلی	راهکارهای پیشنهادی مرتبط با توسعه دریا محور
--------------	-----------------	---

۱. تدوین قوانین باثبات و همسو با استانداردهای بین‌المللی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی . ۲. ایجاد بازار سرمایه تخصصی در بخش دریا محور مانند بورس انرژی و بورس حمل‌ونقل دریایی . ۳. توسعه پارک‌های صنعتی و انرژی دریایی با استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک منطقه‌ای و بین‌المللی .	بهره‌گیری از نقاط قوت برای استفاده از فرصت‌های موجود	استراتژی تهاجمی (SO)
۱. اصلاح ساختارهای نهادی و ایجاد پنجره واحد صدور مجوزهای دریایی برای کاهش بروکراسی . ۲. استفاده از فناوری‌های دیجیتال و هوش مصنوعی برای شفاف‌سازی فرایندهای اداری و مالی . ۳. ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک (Public-Private Funds) برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی .	رفع نقاط ضعف با استفاده از فرصت‌های محیطی	استراتژی رقابتی (WO)
۱. تقویت زیرساخت‌های امنیتی بندری و ساحلی برای محافظت از سرمایه‌گذاری‌ها در برابر تهدیدات امنیتی . ۲. توسعه همکاری‌های منطقه‌ای در امنیت دریایی از طریق تبادل اطلاعات و رزمایش‌های مشترک . ۳. ایجاد بیمه‌های جامع سرمایه‌گذاری دریایی برای پوشش خطرات ناشی از تحریم‌ها و تهدیدات امنیتی .	استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها	استراتژی تدافعی (ST)
۱. تدوین نظام پایش و ارزیابی عملکرد نهادهای دریایی برای جلوگیری از سوءمدیریت و اتلاف منابع . ۲. تنوع‌بخشی به منابع مالی با هدف کاهش وابستگی به سرمایه‌گذاران خارجی در شرایط تحریم . ۳. ترویج سرمایه‌گذاری داخلی و منطقه‌ای کوچک‌مقیاس در مناطق ساحلی به‌عنوان راهبرد جایگزین .	کاهش ضعف‌ها و اجتناب از تهدیدها	استراتژی انفعالی یا محافظه‌کارانه (WT)

منبع: مصاحبه

با اجرای این راهکارها، نه تنها به‌عنوان زیرساخت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری برای جذب و تسهیل سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی در توسعه دریا محور عمل می‌شود، بلکه این اقدامات می‌تواند امنیت اقتصادی و توسعه پایدار این بخش را نیز تضمین کند.

در رابطه با مورد شماره (۴) و برای تدوین طرح جامع توسعه دریا محور با تأکید بر پهنه‌بندی دریا، کرانه و پس‌کرانه و تعیین سهم و جغرافیای فعالیت‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (ازجمله جمعیت، تجارت، صنعت، کشاورزی و گردشگری) با تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی در سواحل و جزایر جنوب، به‌ویژه سواحل مکران، می‌توان از راهکارهای زیر استفاده کرد:

راهکارهای پیشنهادی	جهت‌گیری کلان	مبنا	نوع استراتژی
--------------------	---------------	------	--------------

استراتژی تهاجمی (SO)	استفاده از قوت‌ها برای بهره‌گیری از فرصت‌ها	توسعه همه‌جانبه سواحل جنوبی با هدف تثبیت جایگاه ایران به‌عنوان قدرت دریایی منطقه	۱. تدوین نقشه‌راه پهنه‌بندی دریایی، کرانه‌ای و پس‌کرانه‌ای با رویکرد امنیتی و توسعه پایدار. ۲. تعیین سهم و جغرافیای فعالیت‌های اقتصادی (صنعت، کشاورزی، گردشگری، تجارت) متناسب با مزیت‌های مکران. ۳. توسعه بنادر، مناطق آزاد و زیرساخت‌های صنعتی در سواحل جنوبی برای جذب سرمایه داخلی و خارجی. ۴. طراحی پروژه‌های گردشگری دریایی و مذهبی با تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی.
استراتژی تدافعی (ST)	استفاده از قوت‌ها برای مقابله با تهدیدها	حفاظت از محیط‌زیست و امنیت دریایی در برابر مخاطرات منطقه‌ای و طبیعی	۱. استقرار نظام یکپارچه مدیریت منابع دریایی و ساحلی با نظارت میان‌بخشی (دولت، ارتش، محیط‌زیست، بخش خصوصی) ۲. اعمال قوانین سخت‌گیرانه زیست‌محیطی برای جلوگیری از تخریب منابع دریا و کرانه. ۳. تقویت بنادر نظامی و تجاری به‌منظور حفظ امنیت اقتصادی و دفاعی. ۴. بهره‌گیری از فناوری‌های هوشمند برای پایش و کنترل سواحل و بنادر.
استراتژی رقابتی (WO)	استفاده از فرصت‌ها برای رفع ضعف‌ها	ارتقای کارآمدی حکمرانی و زیرساخت‌های توسعه دریا محور	۱. تأسیس نهاد هماهنگ‌کننده‌ی ملی برای امور دریا محور و پهنه‌بندی کرانه‌ها. ۲. تدوین برنامه‌های آموزشی برای توانمندسازی جوامع محلی و مشارکت آنان در توسعه. ۳. توسعه پژوهش و نوآوری در فناوری‌های دریا محور (کشاورزی دریایی، انرژی‌های تجدیدپذیر، صنایع شیلاتی) ۴. جذب سرمایه و انتقال فناوری از طریق همکاری‌های بین‌المللی.

۱. طراحی سامانه ارزیابی مداوم پیشرفت پروژه‌ها با شاخص‌های کمی و کیفی اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی. ۲. تقویت پژوهش‌های بومی در خصوص اثرات فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه دریایی. ۳. اجرای سیاست‌های تدریجی برای پیشگیری از تمرکز بیش از حد جمعیت یا فشار بر منابع طبیعی. ۴. ایجاد نظام حمایتی از فرهنگ محلی و ارزش‌های ایرانی-اسلامی در مناطق ساحلی.	حفظ پایداری و کنترل تدریجی توسعه	کاهش ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها	استراتژی محافظه کارانه یا انفعالی (WT)
--	----------------------------------	--------------------------------	--

منبع: مصاحبه

با اجرای این راهکارها، می‌توان طرح جامع توسعه دریا محور را در سواحل و جزایر جنوبی کشور و به‌ویژه در سواحل مکران به گونه‌ای طراحی و پیاده‌سازی کرد که در عین حال که بهره‌برداری اقتصادی و اجتماعی را به حداکثر می‌رساند، هویت ایرانی-اسلامی را نیز حفظ و تقویت کند.

نتیجه گیری

سیاست‌های کلی توسعه دریا محور باید به‌طور جامع و پیوسته با اهداف امنیت اقتصادی کشور تطابق داشته باشد. فرآیند تبدیل این سیاست‌ها به راهبردهای عملیاتی نیازمند شناسایی نقاط قوت و ضعف زیرساخت‌ها، منابع انسانی و ظرفیت‌های موجود در حوزه دریایی است. در این راستا، طراحی راهبردهای اجرایی باید شامل توسعه بنادر و لجستیک دریایی، تقویت صنایع دریایی و کشتیرانی، همچنین حمایت از تحقیقات و نوآوری‌های مرتبط با دریا باشد. علاوه بر این، همکاری‌های بین‌المللی و دیپلماتیک در سطح دریاهای برای ایجاد محیطی امن و پایدار برای فعالیت‌های اقتصادی نیز باید در دستور کار قرار گیرد. در بعد امنیتی، سیاست‌های کلی دریا محور باید راهکارهایی برای مقابله با تهدیدات خارجی و داخلی به‌ویژه در زمینه‌های تروریسم دریایی، دزدی دریایی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی به‌کار گیرد. این تهدیدات می‌توانند امنیت اقتصادی کشور را به‌طور جدی تحت تأثیر قرار دهند. به همین دلیل، تقویت همکاری‌های امنیتی با کشورهای همسایه، ایجاد گاردهای دریایی مجهز و تمرکز بر فناوری‌های پیشرفته در بخش دریایی، همچون ماهواره‌های نظارتی و تجهیزات ردیابی، به‌عنوان راهکارهای اساسی در ارتقای امنیت اقتصادی و تضمین امنیت تجارت دریایی مطرح می‌شوند. این رویکردها در نهایت باعث ایجاد یک محیط دریایی امن و پایدار برای رشد اقتصادی و توسعه ملی خواهند شد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران به‌واسطه موقعیت جغرافیایی منحصربه‌فردی که دارد و دسترسی به آب‌های آزاد و حضور در کنار خلیج فارس، خلیج عمان، سواحل مکران و دریای خزر، از موقعیت راهبردی ویژه‌ای برخوردار است که این کشور را به یکی از مهم‌ترین مراکز ترانزیتی و حمل‌ونقل دریایی در منطقه تبدیل می‌کند. وجود کریدورهای ترانزیتی بین‌المللی مانند کریدور شمال-جنوب که ایران را به کشورهای CIS و روسیه متصل می‌کند، فرصت‌هایی را برای تجارت و ترانزیت فراهم می‌آورد که می‌تواند تأثیر مثبتی بر روی اقتصاد کشور داشته باشد. حمل‌ونقل دریایی نقش اساسی در صادرات و واردات کالا دارد و به دلیل هزینه‌های پایین‌تر نسبت به سایر روش‌های حمل‌ونقل، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این صنعت می‌تواند بر امنیت اقتصادی کشور تأثیر بگذارد زیرا به‌طور مستقیم با توسعه صادرات، ایجاد اشتغال و درآمدزایی ارتباط دارد. بهبود زیرساخت‌های بندری، توسعه ناوگان کشتیرانی و ارتقاء خدمات لجستیک می‌تواند به تقویت بیشتر جایگاه ایران در حوزه حمل‌ونقل دریایی و استفاده بهینه از این فرصت‌ها و ظرفیت‌های دریایی بینظیر کمک کند.

پیشنهادهات

الف - پیشنهادات راهبردی:

۱. تدوین دکترین امنیت دریایی ملی با تمرکز بر توسعه یکپارچه دفاعی و اقتصادی، متناسب با چالش‌ها و فرصت‌های دریایی ایران.

۲. افزایش حضور نظامی در آب‌های استراتژیک از طریق گسترش پایگاه‌های دریایی و ایجاد یک ناوگان مجهز و بازدارنده در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر.
۳. تقویت دیپلماسی دریایی و مشارکت در ائتلاف‌های منطقه‌ای برای حفظ امنیت مسیرهای کشتیرانی و مقابله با تهدیدات دریایی.
۴. پیوند زدن توسعه بنادر تجاری با امنیت دفاعی از طریق ارتقای زیرساخت‌های لجستیکی و افزایش ظرفیت بندرهای استراتژیک مانند چابهار و بندر شهید رجایی.

ب- پیشنهادات کاربردی:

۱. ایجاد کریدورهای ایمن حمل‌ونقل دریایی با توسعه سامانه‌های هوشمند ناوبری و نظارت برای کاهش تهدیدات امنیتی.
۲. افزایش سرمایه‌گذاری در صنایع دریایی و کشتی‌سازی به‌منظور کاهش وابستگی به منابع خارجی و ارتقای توان لجستیکی کشور.
۳. گسترش همکاری‌های بندری و کشتیرانی با کشورهای همسایه و شرکای تجاری جهت تسهیل ترانزیت کالا و افزایش سهم ایران در تجارت دریایی جهانی.
۴. استفاده از فناوری‌های نوین در حوزه دفاع دریایی مانند پهپادهای دریایی، سامانه‌های پایش الکترونیکی و تجهیزات پیشرفته رهگیری تهدیدات.

ج- پیشنهادات پژوهشی:

۱. بررسی اثرات تحریم‌های بین‌المللی بر امنیت و توسعه دریایی ایران و ارائه راهکارهای جایگزین برای کاهش آسیب‌پذیری.
۲. تحلیل تطبیقی راهبردهای امنیت دریایی کشورهای موفق و امکان بومی‌سازی این راهبردها در ایران.
۳. مطالعه تأثیر توسعه سواحل مکران بر افزایش قدرت دفاعی و اقتصادی کشور و ارائه مدل‌های پیشنهادی توسعه پایدار.
۴. ارزیابی مخاطرات زیست‌محیطی توسعه دریایی و ارائه راهکارهای مدیریت پایدار در چارچوب سند توسعه دریا محور.

فهرست منابع و مآخذ

- بیات، امیر؛ مهربانی، فاطمه؛ طالبی، مهدی (۱۴۰۲). بررسی نقش و جایگاه حمل و نقل دریایی در توسعه دریا محور، **کنفرانس بین المللی اقتصاد دریای پایه**، شماره ۱.
- رستمی، علی اکبر (۱۴۰۲)، پیشران ها و الزامات توسعه ی دریامحور در سواحل جنوب ایران.
- روزنامه کیهان (۱۷/آبان/۱۴۰۲). ابلاغ سیاست های کلی توسعه دریا محور از سوی رهبر معظم انقلاب، مگیران، قابل دسترس از: <https://www.magiran.com/article/446149v>
- کاویانی، حمزه علی، قلی نژاد، ارسلان، چنارانی، عباس، مهریار. (۱۴۰۰). نقش نداجا در توسعه سواحل مکران و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی جنوب شرق کشور. **مطالعات علوم مدیریت دریایی**، ۱۲(۱)، ۱۰۷-۱۲۷.
- کریمی پور، محمدی، عزیززاده، سلیم نژاد (۱۳۹۵). تفاوت های راهبردی سواحل ایران، **فصلنامه ژئوپلیتیک**، شماره ۱.
- مطلبی کربکندی، کفیلی. (۱۳۹۹). راهبردهای مناسب توسعه حمل و نقل دریایی ج. ا. ایران. **فصلنامه اقتصاد دفاع و توسعه پایدار**، ۵(۱۷)، ۱۵۹-۱۷۸.
- موسوی. سید ابوالفضل، جلال کریمی، عباس محمدی، فریدون وفایی (۱۳۹۲). تعیین طول سواحل شمال و جنوب، **سازمان بنادر و دریانوردی**.
- نانکلی، محمود (۱۳۹۷). تلخیص گزارش پژوهشی، نقش و جایگاه صنایع دریایی در اقتصاد (با تأکید بر ظرفیت سواحل مکران)، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، معاونت سیاسی، اداره پژوهش های سیاسی قابل دسترس از: https://www.iribnews.ir/files/fa/news/pdf/۹۴۹_۲۶۵۳۹۳۱/۳/۷/۱۳۹۷v

ب. منابع انگلیسی

- Hapieieva (2023), Economic security as a component of national security, Market Infrastructure.
- Jafari, H., Jafari, H., & Loyes, C. (2013). Strategic Analysis of Seaports using Multiple-Criteria Decision-Making Methods and TOWS. *Journal of Asian Business Strategy*, 3(7), 182.
- Kalyniuk, V. (2023). Place of economic security of enterprise in the general system of economic security. *Ekonomichnyy analiz*, 33(3), 33-41.
- Makareiko, N. V. (2020). Economic security in the national security system. *On guard of the economy*, (2), 13.
- Mohamad Taghvaaee, V., Agheli, L., Assari Arani, A., Nodehi, M., & Khodaparast Shirazi, J. (2019). Environmental pollution and economic growth

- elasticities of maritime and air transportations in Iran. *Marine Economics and Management*, 2(2), 114-123.
- Yousefi, H. (2013). Strategic Planning for Port Development: Improvement of Container Transit from the Iranian Southern Ports Terminals. *TransNav, International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, 7(3), 433-440.
 - Мельник, О. (2023). STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF MARITIME TRANSPORTATION AND METHODS FOR EFFICIENT OPERATION. *Наука і техніка сьогодні*, (8 (22)).